

Máte šanci, že budete v 78 vypadat jako já

14. srpna 2010

S profesorem sociologie Ivem Možným o tom, že i singlové touží po šťastné rodině, o solidaritě starých s mladými a o generaci, která si bude zvykat na hubená léta

Statistický úřad tento týden zveřejnil, že nejrychleji rostoucím typem domácnosti jsou osamělci.

„Singlové“ tvoří čtvrtinu domácností. Ale je tu i druhý trend: narůstá podíl úplných rodin. „Až třetina vysokoškolaček zůstane bezdětných. Ale pokud dítě mají, chtějí ho v manželství,“ říká sociolog Ivo Možný. Tento měsíc mu bude 78 let.

* LN Proč je tolik žen bezdětných?

To není volba. To je osud. Zadal jsem dvě doktorské práce o bezdětnosti po třicítce. Výsledek: Prostě se jim život tak poskládal, že chlap, kterého hledaly, už na sňatkovém trhu nezbyl. U intelektuálek je to i dlouho pocit, že mají čas, že jsou zajímavější věci než mateřství, a pak bycha nechytanou. U ostatních ženských spíše jen „chlapi nejsou“ – tedy na založení rodiny.

* LNV knize Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života (2002) jste poznamenal, že lidé tady pořád nápadně touží po manželství.

Pro 8 z 10 Čechů je rodina osou života: budoucnost si představují tak, že chtějí manželství a šťastnou rodinu. A většinu z nich se to i povede, byť ne všem na první pokus. Sňatkový trh má naštěstí i svůj sňatkový second hand, s již použitými muži.

Jistý počet bezdětných je normální. Socialismus jejich podíl brutálně srazil na 5 %. Přitom vlohy k rodičovství jsou v populaci normálně rozloženy, asi jako hudební sluch nebo výška. Vždy bývalo 12–15 % celoživotně bezdětných – homosexuálové, lidé s vrozenými vadami, případně psychicky zvláštní lidé, z nichž někteří jsou možná i výborní milenci, ale hrozní rodiče.

* LN Co si říkáte, když jako oponent čtete práce mladých socioložek, podle nichž je třeba zbourat „mýtus mateřství“ coby pouhý konstrukt?

Vidím u nich začátky ideologií, které jsou mi povědomé; ale já taky zažil ty konce. To je výhoda stáří – utopie o novém člověku, kterého převychováme, už znám. Teď sleduji u mladých intelektuálek pokus o novou domestikaci muže. Tož uvidíme. Strategie dělnic a vysokoškolaček

* LN Psal jste kdysi o sázce českého a francouzského demografa o láhev koňaku, jestli zůstane třetina nové generace českých žen trvale bezdětných. Už je ta sázka vyhraná?

Ne, ještě ne. O vysokoškolačkách už to ale platí. Porodnost byla vždycky rozložena podle vzdělání matek. Na vysokoškolačku připadlo 1,1 dítě, na „modré límečky“ (dělnické profese) 1,8 až 2,2 a ve starších ročnících byl velký podíl těch, které nebyly ani vyučené, a ty měly 2,4 dítěte.

Jak stoupá vzdělanost společnosti, mnohé dcery modrých límečků mají maturitu a mnohé dcery maturanek jdou na vysokou. A nepokračují v reprodukční strategii svých matek, ale osvojí si zvyklosti své nové společenské třídy. Nicméně u Švédů se ukazuje, že jakmile je vzdělání skutečně masově rozšířeno, porodnost vzdělaných se přece jen zvedá.

* LN Proč přibývá nemanželských dětí?

Když už vysokoškolačky mají děti, pak v manželství (u nich mimomanželské porody tvoří jen asi 15 %.) Strategie dělnické třídy je odlišná. Tyhle holky nestaví osu svého života na tom, že se stanou nejlepší tramvajačkou v Brně; chtějí mít děti. A jdou do toho, i když kvalitního chlapa nemají, takže u nejméně vzdělaných je podíl nemanželských dětí až 75 %.

* LN Chybějícího muže nahradí stát?

Ano. Nejprve Bismarck založil v 19. století penzijní systém a už nebylo třeba si pořizovat děti jako zajištění na stáří. Druhým radikálním krokem byl sociální stát coby náhradní tatík. A pak chlapi v dělnických rodinách přestali dělat po výplatě stojku.

Člověk potřebuje být na něco hrdý – dnes se tomu říká identita. Tradiční muž byl hrdý na to, kolik přinesl po výplatě, ať to byl instalatér nebo profesor.

Teď ví, že matka se bez něj obejde; tím pádem je rodina méně soudržná. Hnutí za osvobození žen osvobodilo muže.

* LN Jasně, ale oni chtějí být dál otcí.

Na straně mužů je hlubinný mechanismus, na nějž nemusíme věřit, ale stojí na něm vývojová psychologie. Ta se opírá o pojem reprodukční zdatnost. To neznamená, kolik máte dětí, ale kolik budete mít vnoučat. Tedy kolik dětí máte šanci natolik ovlivnit, že vás jednou pustí k vnoučatům.

Kde má sameček šanci, že bude u výchovy svých dětí, drží se rodiny. Kde tu jistotu nemá, kompenzuje to snahou oplodnit co nejvíce samiček. To je mechanismus vlastní všem druhům, které se rozmnožují pohlavně. Což ovšem dál oslabuje rodinu, zvyšuje počet rozvodů a ve věku pilulky může vést jen k poklesu porodnosti.

Stačí sociální byty a částečné úvazky

* LN Co by měl stát udělat pro to, aby bylo výhodné uzavírat sňatky a vydržet v nich? Když už pro nic jiného, tak kvůli tomu, že úplná biologická rodina je pro dítě statisticky nejbezpečnější prostředí.

Není to ani tak složité jako nákladné. Pro modré límečky sociální bydlení, pro intelektuálky částečné úvazky.

* LN V čem by pomohlo sociální bydlení?

Ženy často reagují tak, že se s dětmi stáhnou ke své vlastní matce. Žijí v jedné domácnosti, žena chodí do práce, matka jí hlídá děti. A pokud to jsou dcery, tak neviděly doma tátu a v zásadě necítí jeho potřebu. Máme

druhou či třetí generaci žen vyrůstajících v rozvedených rodinách jen s matkou. Už ze své dávné poradenské praxe znám jejich svedené a opuštěné muže.

Když budou dostupné levné sociální byty, žena nebude mít důvod odcházet k mamince. A bude mít kam tu otcovskou **postavu** dětem přivést.

*** LN Ale stavět sociální byty stát neumí. Utratili jsme miliardy za bytové programy a vznikly z toho bud holobyty nebo dotované bydlení pro střední třídu.**

To neumíme, to je pravda. Ale dá se tady učit od Nizozemců. Viděl jste jejich sociální byty? Pavlačák bez sklepa, ale v něm pěkný moderní byt s koupelnou a velkými **okny**, a stavebně za babku.

U vzdělaných žen, které mají jiné aspirace, naopak nepomohou dávky, ale silná podpora částečných úvazků.

Opět: v Nizozemsku dělá na částečný úvazek 47 % lidí, včetně mých kolegů. Jistěže jsou i ženy, které zvládnou práci na plný úvazek i rodinu na plný úvazek, ale společnost se nedá budovat na normách pro supermanky.

Zato můžeme vyjít vstříc normální zubařce na mateřské, když ve středisku zřídíme křeslo, na kterém se bude střídát se svou kolegyní, také na částečném úvazku. V gerontském věku potřebujete dcery

*** LN Nedávno jste zveřejnil výzkum Mezigenerační solidarita, jak se generace prarodičů stará o své už dospělé potomky: Třetina českých matek je odhodlána pomáhat svým dětem tak dlouho, dokud budou moci. Je to tak špatné? Není v tom jistá naděje, že pak bude fungovat i solidarita dětí se starými rodiči?**

Ale jistě, jen to má své limity. Víte, vyrostl jsem v třígenerační rodině: jeden pokoj jsme měli my se ženou, druhý její rodiče (oni nás vzali k sobě, do svého bytu), třetí má dva synové. Takže v kuchyni byly dvě kuchařky, ve spížce dva bochníky chleba, což je ekonomicky neefektivní, ale sociálně perfektní.

Jsem hrdý na svou ženu, že její maminka mohla umřít doma v téže posteli, kde ji kdysi počala. Rodiče s námi zůstali až do úplného konce, což mělo na mé děti ten nejlepší vliv: v 78 letech mám se svými syny silný pěkný vztah.

*** LN Proč se svými dětmi nežijete vy sám?**

Jsme společnost blahobytu. Staří lidé chtějí mít jak vztah s dětmi, tak svou autonomii. Můžeme bydlet každý zvlášť a nemusí to vazby v rodině rozbít.

*** LN Tak kde jsou ty limity solidarity?**

To musím vyložit zešíroka. Napsal jsem k vám do Orientace polemiku s představou nekonečného aktivního stáří.

Není pravda, že před smrtí jsme si všichni rovni: U dělnické třídy končí aktivní stáří v průměru podstatně dřív.

Opakované studie prokázaly, že čím jsou lidé vzdělanější, tím jsou i déle zdraví.

*** LN Jak to přesně souvisí?**

Na pohled už tím, že chudí jsou na Západě tlustí. Ještě v 80. letech to tak u nás nebylo, naši lidé ztloustli v posledních dvaceti letech. Poprvé jsem to viděl, když jsem ve Švédsku **autem** zabloudiv a dostal se na venkov.

Celou dobu jsem na univerzitě potkával hubené Švédy jak z příruček, a najednou vidím lidi s pupkem.

Teď kvůli tomu není třeba jezdit do Švédska. Znam takové případy: žena mého věku, má dceru na podpoře, její muž je na podpoře, jeden její vnuk je na podpoře, ale pijí coca-colu. Že prý jim ta voda dělá těžko v břiše.

Já piju vodu z kohoutku, ale stejně – někde mezi 80-85 lety i zdraví vzdělaných lidí naráží na přirozenou fyzickou mez.

*** LN To je zajímavé, když jsme s vámi dělali rozhovor před třemi lety, viděl jste „šťastný okraj“ spíš kolem 75 let.**

Ještě pořád to jde, ale beru šest prášků denně a už tu cílovou rovinku vidím.

A v gerontském věku, někde kolem 90 let, už se to opravdu srovnává. Pak je málo platná emocionální a morální podpora. Tam jde o přebalování, výměnu plenek, krmení, člověk se mění i osobnostně, občas kouše do pečovatelské ruky.

Až člověk potřebuje přebalovat, tam už je výhodnější mít dcery. Ty do toho jdou. Synové hůř – to je těžké, chlapa nepředěláte. Tam je limit mezigenerační solidarity.

Mimochodem, vy jste který ročník?

*** LN 1973.**

Až vám bude tolik, co mě dnes, bude v republice žít na milion lidí nad 85 let. Vždycky tomu číslu nevěřím, ale vaše silná generace je tu a nezmizí...

*** LN Díky za povzbuzení.**

Ale počkejte, máte naději, že budete v 78 letech vypadat jako já. No to je přece dost slušná naděje, neblázněte. V mé generaci na to nebyla ani desetiprocentní šance. Hoši, hoši, jak to splatíte?

*** LN Kdybyste knihu Česká společnost psal teď, jaká „nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života“ by vás zajímala?**

Jsem zvědavý, jak se nová generace vyrovná s tím, že vyrůstali v affluent society, ve společnosti nadbytku a blahobytu, a teď po dvou tučných desetiletích přicházejí desetiletí hubená.

*** LN Ale i ta hubená léta jsou pořád dost slušná. Jak si myslíte, že to bude konkrétně vypadat? Že nebudou mít auto?**

Jistěže je žádná katastrofa nečeká. Jen končí mentalita, kdy mi upadne hřebík a já se nemusím pro něj ohýbat, vezmu z krabičky nový. To auto je dobrý příklad – dnes je samozřejmost plná nádrž za tisíc korun. Můžou se dočkat toho, že budou tankovat benzin z břidlic, v dnešních cenách nádrží za tři tisíce.

*** LN A je případná změna chování směrem k větší šetrnosti někde vidět?**

Nevím o tom. Moji asistenti mají všichni hypotéky. Kupují si velké byty, dva začali stavět barák. Říkám: Hoši, hoši, jak to splatíte! A oni: Bude inflace, pak je lepší mít dluhy... Možná mají pravdu. Ale když ne, mají o dost těžší problém, než když máte jezdit méně autem.

Najednou budou cítit limity. Jednou z možných odpovědí, jak to razí mezi sociology třeba Ronald Inglehart, je obrát k postmateriálním hodnotám. Že se lidé budou stěhovat na venkov, zvolní pracovní tempo, budou mít větší

rodiny, žít víc „pestře a zeleně“... Jenže takoví lidé se sice objevují, ale větší trend se z toho nestal. Zatím se hypotéza nepotvrzuje.

*** LN Co se tedy zatím pozorovat dá?**

Probíhají dvě velké změny založené na počátku 90. let. Přichází první generace, jejíž příslušníci nestavějí svou identitu na tom, jestli byli či nebyli v partaji a jestli kolaborovali. To zapadá zaplatpánbůh za obzor. Lidi se špatným svědomím musí zestárnout, jinak se v tom hrabou pořád.

Za druhé je to generace malá a následuje ještě menší. Letos má 18 let ročník, v němž se narodilo 125 tisíc dětí. Za čtyři roky bude 18 let mít 97 tisíc dětí. To je velký propad – a potrvá, dál budou patnáct let pokračovat takto slabé ročníky. To zasáhne třeba vysoké školy: fakulty projdou čimsi jako v 90. letech banky a pak cestovní kanceláře, budou se zavírat a slučovat.

*** LN A co bude po těch patnácti letech?**

Tak daleko nemá cenu se dívat, to už tu možná budou Číňani.

ŽIVOTOPIS

Ivo Možný (*31. 8. 1932)

Profesor sociologie, zabývá se především proměnami české rodiny. Pochází z kupecké rodiny z Prostějova. Kvůli „buržoaznímu původu“ nastoupil do hutí v Ostravě, později vystudoval češtinu a ruštinu. V letech 1955–1965 pracoval jako novinář v rozhlase, pak nastoupil na vznikající katedru sociologie na Masarykově univerzitě v Brně. V letech 1962–1969 byl členem KSČ. Za normalizace musel odejít a živil se jako počítačový technik a manželský poradce. Po revoluci se vrátil, v polovině 90. let – už v penzijním věku – zakládal pozdější Fakultu sociálních studií. V letech 1998–2004 byl jejím děkanem. Dodnes zde přednáší. Mezi jeho nejznámější knihy patří sociologická analýza revoluce v roce 1989 Proč tak snadno... (poprvé vyšlo 1991), Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života (2002) a Rodina a společnost (2006).